Bogár László

NEMZETSTRATÉGIAI TÖPRENGÉSEK

„Én seregem és én népem,
Szeretlek én mindenképpen.

Hogyha szaladsz űzőn s űzten,
Megrajonglak buta tűzben.

Fájsz, hogy így vagy, fáj, hogy látlak
A Sors bús uszitottjának.

Fáj, hogy az én éles torkom
Ma hurokkal, bénán hordom."

Így vall majd száz évvel ezelőtt Ady Endre arról, amit mindenki átél ma is, aki számára még van értelme a haza, a nép és a nemzet szavaknak. Elfogadva a megtisztelő felkérést, hogy e most induló folyóirat első számában írjak arról, ami mindnyájunkban ott örvénylik, arra tennék kísérletet, hogy az Ady által is „megénekelt" lepusztulási lejtő okainak mélyszerkezetéről összefoglaljam töprengéseimet. Két dolgot szeretnék azonban előrebocsátani, vagy talán inkább a tisztelt olvasó megértésének ajánlani. Az egyik, hogy az a világértelmezési „nyaláb", ahonnan én magam is szemlélem a valóságot, egyszerre nevezi magát jobboldalnak, polgári oldalnak, népi oldalnak, nemzeti oldalnak, keresztény oldalnak, konzervatív oldalnak egyaránt. Nos, ezek a fogalmak ugyan kapcsolatban vannak egymással, de eddig kísérletet sem tettünk annak a tisztázására, hogy ennek a kapcsolatnak mi is a valóságos természete. Tudomásul kell ugyanis vennünk, hogy a modern politikai rendszerek keretei között egy emberi közösség talán nem alaptalanul véli úgy, hogy elsősorban a politika világán keresztül képes hatni saját sorsának alakítására. Ha tehát úgy érezzük, hogy a „magyar nemzet" nevű emberi közösség sorsa drámaian rosszul alakul, akkor azt kellene megvizsgálni, hogy a politika világa miért és hogyan vált alkalmatlanná arra, hogy mindezt reménykeltő irányba befolyásolja, sőt miért válik ő maga egyre inkább e válság elmélyítőjévé.

A másik, amit szeretnék előrebocsátani, az, hogy közgazdászként persze mindezt elsősorban gazdasági szemszögből kellene vizsgálnom, ám éppen arra szeretnék rámutatni, hogy a gazdaság, mint olyan, valójában nem is létezik. Még mielőtt ez utóbbi, – belátom – némileg meghökkentő állításomat érvekkel próbálnám alátámasztani, néhány mondat erejéig visszatérnék az előző gondolatmenethez. Az a tény, hogy

egy bizonyos politikai közösség legalább hatféle fogalommal írja le saját maga értékbázisát, arra utal, hogy ezek a kifejezések csupán szimbólumok. És, hogy mit és hogyan szimbolizálnak, azt az a közösség, amely ezeken a kifejezéseken keresztül keresi az önmagával való azonosságát, még el sem kezdte vizsgálni. Részletes elemzésbe én sem bocsátkoznék itt most, de annyit talán érdemes rögzíteni, hogy igen nehéz és kényes viták várnak ránk. Az, persze, aligha vitatható, hogy minél szélesebb körű egység megteremtésére volna szükség a magyar társadalmon, mint politikai közösségen belül is, ám mielőtt az egységet meg kívánnánk valósítani, nem árt végiggondolni csodálatos nyelvünk idevágó üzenetét. Az egység megteremtése ugyanis csak úgy képzelhető el, ha előtte nyíltan felszínre jöhet a „kétség", vagyis kíméletlen nyíltságú vitákban tisztáztuk, hogy melyek az egység mögött meghúzódó kompromisszum megkötésének feltételei. „Egység" tehát csak a „kétség" nyílt felszínre hozatala révén képzelhető el, másként semmiképp.

„a gazdaság, mint olyan, valójában nem is létezik. (...) a gazdaság nem önálló létező, hanem származtatott entitás."

Sajnos nemzetünk politikai közössége még nem teremtette meg e vita általános lelki, erkölcsi és szellemi feltételeit. Márpedig Bibó István híres mondata az „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem" című 1947–48-ban született dolgozatában arra figyelmeztet minket, hogy e feltételek hiánya igen súlyos következményekkel járhat. Ezt írja ebben a nevezetes tanulmányában: „Ha egy emberi közösség a hazugságok olyan zsákutcájába beleszorul, ahol a dolgokat nevükön nevezni nem lehet, és nem is szabad, akkor ez előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül elvezet az adott emberi közösség általános értelmi és erkölcsi lezüllésséhez." Ehhez nem nagyon van mit hozzátennünk, ezek a gondolatok ugyanis ma érvényesebbek, mint valaha. Amikor az ország miniszterelnöke egy évértékelő beszédében úgy fogalmazhat, mint Orbán Viktor alább, akkor ez éppen elég ok az aggodalomra. „Kérdeztem otthon a feleségemet, hogy miről szóljak itt ma. Azt mondta, hogy mondj el mindent. No, abból baj lesz, válaszoltam neki." A dolgok nevükön nevezése nélkül ugyanis könnyen a félelem és hazugság igen veszélyes öngerjesztő örvényeibe kerülhet egy társadalom, és bizony, mint a jelek is mutatják, a kijutás roppant energiákat igényel. Sőt, nem is nagyon van példa arra, hogy társadalmak valaha is sikeresen kikeveredtek ezekből a veszélyes örvényekből. Legfeljebb annak lehetünk tanúi, és ennek elég gyakran, hogy mindössze újabb, még rafináltabb hazugságok veszik át a régi, szétesőben hazugságszerkezetek helyét. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy viszont a rosszkor és rosszul kimondott igazságok rövid távú pusztító következményei akár a hazugságénál is brutálisabbak lehetnek. Mit és hogyan kellene ma „néven nevezni", mit és hogyan kellene végiggondolnunk ahhoz, hogy felépítsük azt a nemzetstratégiai cselekvési ívet, amely segíthet minket e lepusztulási lejtőről való visszafordulásban?

A kérdés megválaszolásához térjünk vissza ahhoz a kissé bizarr, vagy legalábbis talányos iménti állításhoz, miszerint olyan, hogy gazdaság, valójában nincs is. Azért nincs, mert a gazdaság nem önálló létező, hanem származtatott entitás. Egyfajta határfelület az ember számára külső és az ember saját belső természete között. Bizonyos értelemben „kommunikációs módként" is értelmezhetjük. Amikor az ember saját belső természetének szükségleteivel a számára külső természet felé fordul, hogy onnan elégítse ki azokat, ezt a kommunikációs mezőt építi fel. Ha ez a kommunikáció a szakrális létharmónia

egyensúlyára épül, akkor a gazdálkodás legfőbb célja, hogy szelídséggel, türelemmel, alázattal megnyissa a minket körülvevő külső természet azon tereit, ahol ennek nyomán az emberi szükségletek kielégítésének feltételei javulnak. Ha azonban ez a kommunikáció a deszakrális létrontásra épül, akkor ott színre lép az ontológiai értelemben vett *hacker*, aki cinikusan és brutálisan feltöri az őt körülvevő világ „kódjait" és gátlástalan kegyetlenséggel kifosztja azt. Valaha az emberi világ ismerte a szakrális létharmónia működtetésének titkait, a ma uralkodó nyugatias, globalizált modernitás azonban már ennek az ellenkezőjére épül. A profit, ami e létpusztító, önfelszámoló létmód lényegi mozzanata, éppen erről „mesél" nekünk. A profit lényege ugyanis Milton Friedman Nobel-díjas amerikai közgazdász azon híres, szállóigévé lett mondása, miszerint „*The business of the business is the business*". Ez „szabad fordításban" azt jelenti, hogy ha tőketulajdonos vagy, akkor bármit meg lehet, sőt meg is kell tenned azért, hogy növeld a profitodat. Ez a „bármi" akár az is lehet, hogy szétroncsolod és kifosztod mások külső és/vagy belső természetét, sokkal nagyobb károkat okozván nekik, mint az egész általad realizált profit. Könnyű észrevenni, hogy kellően hosszú távon mindez az egész emberi létezés „végfelszámolásához" vezethet. A világot ma ez a szerveződési logika határozza meg, és egy olyan „szuperstruktúra" irányítja, amely éppen ennek a pusztító logikának engedelmeskedik. Ráadásul a kép azzal válik teljessé, hogy ez a „szuperstruktúra" a saját létét is tagadja, és összeesküvéselmélet-gyártással, és/vagy gyűlöletbeszéddel vádol meg mindenkit, aki létét feltételezni merészeli. A dolgokat nevükön nevezni persze lehet, de akkor egészen bizonyosan működésbe lépnek a világot irányító szuperstruktúra megtorló fegyverei. Ezek közül a legszelídebb az „agyonhallgatás", vagyis, amikor lehetetlenné teszik mindazok belépését a diskurzustérbe, akik nem követik a globális „véleményhatalom" utasításait. Ha ez nem használ, akkor beengedik ugyan az uralkodó nyilvánosság tereibe, de csak azért, hogy ott világossá tegyék, őrült és/vagy gazember az illető, hisz vagy végletesen tudatlan, vagy végtelenül cinikus.

Mindaz, amit globális „pénzügyi válságnak" látunk, csupán fizikai kivetülése e szuperstruktúra szerveződési elvének, illetve erre épülő gyakorlatának. Ez a struktúra „természeténél fogva" viselkedik „globalómaként", vagyis a rákos burjánzás metaforája gyanánt. Hiszen, ha saját létét is tagadja, akkor értelemszerűen nem ellenőrizhető, márpedig, ha valamilyen jelenség együttes ellenőrzés nélkül marad, akkor abban előbb vagy utóbb olyan öngerjesztő örvénylések indulnak el, amelyek szétroncsolják, majd megsemmisítik magát a rendszert. Éppen ez zajlik napjaink globális komplex rendszereiben. Az a „valami" tehát, amit „gazdaságként" észlelünk, ennek a mértéktelenség szerveződési elvére épülő örvénylésnek a színtere. Korunk legalapvetőbb kérdése, hogy mit és hogyan lehetne, kellene cselekedni annak érdekében, hogy csillapítsuk ezeket az egyre fenyegetőbb örvényléseket. A Magyarország nevű „lokalitás" lepusztulási lejtőjének legvégső okai is ezekre az összefüggésekre vezethetők vissza. Gyakran kell azonban szembesülnünk azzal, hogy mindez mint diagnózis rendben van, de mi lehetne a terápia? Sajnos, a terápia megtalálását az nehezíti, hogy nem ismerjük kellő mélységig a „globalóma" természetét. Nem tudjuk például megmondani, hogy vajon mit válaszolna arra a kérdésre, ami azt igyekezne megtudakolni, hogy vajon tisztában van-e a lényeggel. Ez a lényeg pedig az, hogy ha mértéktelenül elszívja a világ erőforrásait, illetve „anyagcsere végtermékeit" a világra üríti, akkor a világ elpusztul, és az elpusztuló világban neki magának is vége lesz. Erre a kérdésre logikailag háromféle választ adhat. Az *első* a cinikus-elutasító, amelynek lényege, hogy

„hogyne tudnám, hogy így elpusztulok, tehát, hogy lényegében öngyilkosságot követek el, de egyrészt végül is mindenre pusztulás vár, másrészt bőven kárpótol ezért az a permanens gyönyör, hogy azt teszek, amit akarok". A *második* lehetőség, hogy ugyan jelzi, hogy tudatában van e végzetes örvénylésnek, de, bár ő maga indította el ezeket az örvényeket, leállítani már nem tudja, mert már ő maga is elvesztette az ellenőrzést saját műve felett. És végül a *harmadik* változat alapján akár az sem elképzelhetetlen, hogy képes konstruktív tanulásra, és globális parazitából szimbiontává válik.

Egy „lokalitás" nemzetstratégiáját tehát csak akkor lehetünk képesek felépíteni, ha ezeket a jövő „forgatókönyveket" képesek vagyunk értelmezni, és mindegyikhez cselekvési stratégiákat leszünk képesek illeszteni. Ma ezt alapvetően az teszi lehetetlenné, hogy a nemzet énképe és erre az egységes énképre épülő világértelmezési logikája beazonosíthatatlannak látszik. Mondattani hasonlattal élve, ahogyan minden mondatnak van alanya és állítmánya, ez egy emberi közösség esetében is így van, vagy legalább is így kellene, hogy legyen. Ha tehát a magyarság nevű emberi közösség cselekedni akar, és ebben a helyzetben ez evidencia, akkor kíméletlen nyíltsággal fel kell tennie azt a kérdést, hogy „ki az alany", és hogy „mit állít" ez az alany önmagáról és arról a világról, amelyben cselekedni kellene. Vagyis mint Berzsenyi tette, fel kell mernünk tenni a kérdést, hogy „mi a magyar most?". Hogy aztán az a Berzsenyi, aki erre azt válaszolta, hogy „rút sybarita váz", vagy az a Vörösmarty, aki azt a választ adja, hogy „neve szégyen, neve átok, ezzé lett magyar hazátok" mit válaszolna ma, azt csak találgathatjuk, de nekünk, mai magyaroknak azt a választ kell megtalálnunk, amit a 21. század globális válságörvénylései közepette adhatunk. A nemzet „alanyának" beazonosítása évszázadok óta meghaladja az erőnket, mert legalább háromszáz éve nem tudunk mit kezdeni azzal a meghasítottsággal, amit ezóta a kuruc–labanc dichotómiával írunk le. Ez a meghasítottság gyaníthatóan már a Rákóczi-szabadságharc előtt is létezett, és persze jelen van ma is, amikor az uralkodó diskurzusban már nem használjuk e kifejezéseket. Bibó István a már említett „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem" című dolgozatában „túlfeszült lényeglátók" és „hamis realisták" küzdelméről ír. Úgy véli, hogy mindkettő alkalmatlan a nemzet előtt álló stratégiai válaszok megtalálására. A „túlfeszült lényeglátó" ugyan drámai pontossággal mutat rá valós összefüggésre, amelynek központi eleme a pusztító birodalmi függés, de nem képes e felismerésből cselekvési íveket felépíteni. A „hamis realista" viszont állandó (pót)cselekvési lázban ég, ám e cselekedetei kimerülnek a birodalom tökéletes kiszolgálásának végcéljában. Az egyik azt mondja, „ha belehalunk is, de szembe kell szállni a birodalommal", míg a másik azt, hogy, „ha belehalunk is, ki kell szolgálni a birodalmat", és könnyű belátni, hogy a kettő közötti kompromisszum elég nehezen értelmezhető. Vagy mégis? Bibó azt írja említett dolgozatában, hogy a legfőbb stratégiai feladatunk a két alkalmatlan létkarakter helyére a „lényeglátó realista" karakterének felépítése. Olyan karakter ez, aki látja a minket körülvevő világ pusztító, fenyegető lényegét, ennyiben „lényeglátó", ám annyiban mégis „realista", hogy Reményik Sándor versének címével szólva teszi dolgát, „ahogy lehet". Azt hiszem, mindnyájan őszintén kívánjuk a most induló folyóiratnak, hogy sikeresen segíse elő e létkarakter felépülését.